

УДК 323.28

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.63>

ОБҐРУНТУВАННЯ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИ ЯК ГАРАНТІЇ БЕЗПЕКИ ТА ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВИ

Головчак Р.Ю.,
*аспірант кафедри загально-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Головчак Р.Ю. Обґрунтування правомірної поведінки особи як гарантії безпеки та цілісності держави.

У статті наголошено на тому, що збереження цілісності держави є можливим завдяки свідомому дотриманню громадянами законів, моральних і правових норм, високому рівню правосвідомості і правової культури населення, поваги до правопорядку, які й визначають правову і правомірну поведінку громадян. Зауважено, що цілісність держави – це складний і багатогранний процес, який вимагає збалансованого підходу до узгодження індивідуальних і суспільних інтересів, а також гармонійної взаємодії між державою та громадянами. Відзначено, що основою розуміння впливу правомірної поведінки на цілісність держави є людина, рівень і глибина її соціалізації, розвиненість політичної і правової свідомості, правової культури взагалі, громадянська позиція та інші чинники. Однозначно, що правомірна поведінка громадян створює умови для стабільного та безпечного функціонування держави. Вона сприяє підтриманню громадського порядку, захисту прав і свобод громадян, а також забезпечує цілісність та безпеку країни. Натомість розкриття причин, проявів і наслідків протиправної поведінки як загрози соціальній стабільності, миру та безпеці, відіграють не менш важливу роль, а тому їх подальший аналіз матиме актуальність для обґрунтування правомірної поведінки особи як гарантії безпеки та цілісності держави. І, нарешті, з'ясовано, в який спосіб можна впливати на людину(громадянина) з точки зору її правового виховання, розвитку правової культури та громадянської свідомості. Зауважено, що особлива роль у виконанні означених завдань належить освітнім установам, які мають забезпечувати не лише отримання академічних знань, але й формування у молоді розуміння соціальної важливості правомірної поведінки. Крім того, констатовано, що вагому роль у зміцненні національної безпеки та стабільності відіграють міжнародна співпраця та підтримка, активна участь України у глобальних і регіональних зустрічах, конференціях, організаціях. Лише при взаємодії названих та багатьох інших чинників можна досягти справжньої цілісності та стійкості держави.

Ключові слова: людина, громадянин, правомірна поведінка, безпека, правові відносини, громадянське суспільство, цілісність держави.

Golovchak R.Yu. Justification of the lawful behavior of an individual as a guarantee of the security and integrity of the state.

The article emphasizes that preserving the integrity of the state is possible due to the conscious observance by citizens of laws, moral and legal norms, a high level of legal awareness and legal culture of the population, respect for the rule of law, which determine the legal and lawful behavior of citizens. It is noted that the integrity of the state is a complex and multifaceted process that requires a balanced approach to the coordination of individual and public interests, as well as harmonious interaction between the state and citizens. It is noted that the basis for understanding the impact of lawful behavior on the integrity of the state is a person, the level and depth of his socialization, the development of political and legal consciousness, legal culture in general, civic position and other factors. It is clear that the lawful behavior of citizens creates conditions for the stable and safe functioning of the state. It contributes to maintaining public order, protecting the rights and freedoms of citizens, and also ensures the integrity and security of the country. Instead, the disclosure of the causes, manifestations and consequences of unlawful behavior as a threat to social stability, peace and security, play an equally important role, and therefore their further analysis will be relevant for substantiating the lawful behavior of a person

as a guarantee of security and integrity of the state. And, finally, it was found out how it is possible to influence a person (citizen) from the point of view of his legal education, development of legal culture and civic consciousness. It was noted that a special role in the implementation of the above tasks belongs to educational institutions, which should ensure not only the acquisition of academic knowledge, but also the formation of an understanding of the social importance of lawful behavior in young people. In addition, it was stated that a significant role in strengthening national security and stability is played by international cooperation and support, active participation of Ukraine in global and regional meetings, conferences, organizations. Only with the interaction of the above and many other factors can the true integrity and stability of the state be achieved.

Key words: person, citizen, lawful behavior, security, legal relations, civil society, integrity of the state.

Постановка проблеми. Цілісність української держави означає збереження її територіальної єдності, ефективне функціонування державних інститутів та владних структур, а також підтримання єдності і згуртованості серед різних етнічних, культурних і соціальних груп, соціальний консенсус і відсутність соціальної напруги всередині української спільноти.

Значною мірою цілісність держави залежить не лише від ефективного державного управління, але й активної участі громадян у суспільному та політичному житті, підтримки ними спільних цінностей, культурних традицій і національної ідентичності, а також – ефективної роботи правоохоронних органів та судової системи. Особливо важливим у часі війни, розпочатої державою-агресором у лютому 2022 року, є розвиток ефективної інформаційної політики, протидія дезінформації та пропаганді, сприяння підвищенню медіа грамотності населення, а також забезпечення надійного захисту інформаційного простору країни.

Тому, **метою статті** є дослідження правомірної поведінки особи саме як гарантії безпеки та цілісності держави.

Стан опрацювання проблематики. Активна правомірна поведінка – це поведінка людини, яка чітко відповідає вимогам законодавства та правових норм. Це означає, що вона (людина) виконує свої обов'язки, реалізує права та дотримується встановлених правил, не порушуючи законів. Така поведінка сприяє стабільності та порядку в суспільстві. Активна правомірна поведінка реалізується у різних формах, наприклад, дотриманні законів, суспільно корисній діяльності, громадській активності. Активна правомірна поведінка відрізняється від пасивної тим, що включає активні дії, спрямовані на дотримання і підтримку законодавства. Серед вчених, які тією чи іншою мірою досліджували певні проблемні питання задекларовані у статті необхідно відзначити таких, як: О. Ганьба, А. Гончарук, І. Кельзен, М. Кельман, А. Шульга та ін.

Виклад основного матеріалу. В історії філософсько-правової думки є чимало прикладів тлумачення правомірної поведінки. Згідно природно-правового підходу критерієм правомірної поведінки проголошується свобода як така, що характеризує природний стан кожної людини і, якщо вона, не порушує права інших осіб, її поведінку можна вважати правомірною. Позитивне право, навпаки, підкреслює важливість правового регулювання суспільних відносин через систему чітко визначених норм і правил, установлених державою, що забезпечує стабільність і передбачуваність правовідносин у суспільстві, а також захист прав і свобод громадян. Правомірна поведінка тлумачиться як така, що відповідає чинним правовим нормам, установленим компетентними органами державної влади. Власне так розуміє правомірну поведінку Ганс Кельзен. Насамперед, вона є дотриманням позитивного права, тобто законів, встановлених державою. Важливою є формальна законність і вона є незалежною від моралі [1].

Правова і правомірна поведінка є поняттями, в яких відображається взаємодія індивіда з правовою системою, і, на перший погляд, ці поняття можуть вважатися ідентичними. Але, при всій подібності, вони мають різні значення. Порівняємо їх і з'ясуємо відмінності. Правова поведінка охоплює всі види поведінки, що регулюються правом. Вона може бути як правомірною (відповідною до закону), так і протиправною (тобто такою, яка порушує закон). Правомірна поведінка – це вид правової поведінки, яка відповідає вимогам правових норм [2]. Іншими словами, це поведінка, що не порушує законів та інших правових актів, це діяльність особи, яка відповідає правовим нормам і здійснюється у межах закону. Які відмінності між ними можна вважати суттєвими? Насамперед ті, що характеризують їх з точки зору сфери охоплення. *Якщо* правова поведінка охоплює всі дії, що підпадають під регулювання правових норм, включаючи як законні, так і не-

законні, *то* правомірна поведінка стосується лише тих дій, що відповідають правовим нормам. З точки зору законності, правова поведінка може бути як законною, так і незаконною, а правомірна поведінка є завжди законною. Отже, правова поведінка є ширшим поняттям і охоплює як правомірну, так і неправомірну поведінку, у той час, як правомірна поведінка завжди знаходиться в рамках закону. Наприклад, у цивільно-правовій сфері підписання контракту на купівлю-продаж нерухомості у нотаріуса, або складання заповіту відповідно до вимог закону є прикладом правової поведінки, а (не)своєчасна оплата рахунків за комунальні послуги, або ж (не)виконання умов орендного договору з власником житла – прикладом (не)правомірної поведінки. Простим прикладом правової поведінки можна вважати укладання трудового договору з роботодавцем відповідно до Кодексу законів про працю України [3], або ж звільнення працівника з дотриманням усіх процедур, передбачених законом. В якості прикладу (не)правомірної поведінки наведемо (не)дотримання особою внутрішніх правил підприємства, (не)виконання службових обов'язків відповідно до посадової інструкції. Дослідник О. Ганьба, вивчаючи правомірну та протиправну поведінку на прикладі суб'єктів охорони державного кордону, підкреслює, що «соціально *активний* (курсив авт.) вид правомірної поведінки ...є найбільш бажаним і корисним...адже вона ґрунтується на внутрішньому глибокому переконанні в її соціальній цінності для держави, суспільства і людини. Тому з метою заохочення саме цього різновиду правомірної поведінки потрібно її ефективно, державне і громадське стимулювання, адже держава заінтересована не взагалі у правомірній поведінці, а в активно правомірній поведінці» [4, с. 70].

Необхідно погодитися з А. Гончаруком, який справедливо звертає увагу на існуючу в науковій літературі парадоксальність із вивченням правомірної поведінки, яка, проявляється виключно у її співставленні з неправомірною поведінкою. Більшість досліджень, пише він, мають схожий характер і однобічно розглядають як їх співвідношення, так і саму дефініцію «правова поведінка» [5, с. 54-55].

У чому вбачаємо подібність визначень правомірної поведінки? Узагальнимо і наведемо найбільш типові з них. Перший підхід є таким, що базується на протиставленні правомірної та протиправної поведінки, спираючись на виокремлення в кожному з видів поведінки основних та диференційованих ознак. Його прихильники вважають, що головна відмінність між правомірною та протиправною поведінкою полягає у їх різній соціальній значущості, мотивації, правовій регламентації і юридичних наслідках (йдеться про державний контроль по відношенню до правової та неправомірної поведінки-авт.). Прихильники другого підходу вводять у розуміння правової поведінки психологічну, соціальну та правову складові. Зрозуміло, що соціальна складова демонструє соціальне значення поведінки особи, яка може призвести до певних змін у суспільстві, правових відносинах тощо. Психологічна складова вказує на вольові, усвідомлені мотиви поведінки людини, що свідчать про її свідомий (несвідомий) вибір. І, нарешті, лише та поведінка громадянина, яка демонструє безпосередній зв'язок із правовим регулюванням, чинним законодавством і має юридичні наслідки, може вважатися правовою.

Правомірна поведінка громадян є необхідною умовою забезпечення безпеки та цілісності держави. Вона сприяє підтриманню громадського порядку, захисту прав і свобод особистості, зміцненню національної єдності та економічному розвитку. Дотримання законів та норм правомірної поведінки є важливим фактором стабільного та безпечного функціонування держави.

У чому полягає соціальне значення правомірної поведінки? Правомірна поведінка є однією з умов національної єдності, адже громадяни підкоряються одним і тим самим законам, які регулюють соціальні та етнічні відносини, що запобігає виникненню різного роду конфліктів, злочинів та інших правопорушень. Саме на правомірній поведінці тримається громадський порядок та соціальна стабільність суспільства, забезпечуються умови, за яких кожен громадянин може реалізувати свої права та свободи без порушення прав інших.

Однією з умов правомірної поведінки є усвідомлення громадянами власної відповідальності перед суспільством і державою, повага прав та інтересів інших людей, дотримання моральних і правових норм, що в комплексі зміцнює довіру до державних інституцій та розвиток громадянського суспільства. Першочергово саме держава, зберігаючи свою цілісність та незалежність, на основі законності та правопорядку, забезпечує стабільність та передбачуваність у суспільстві, його процвітання та захист національних інтересів.

Важливо підкреслити, що правомірна поведінка відіграє значну роль у *правовому регулюванні* і виконує в ньому певні функції, гарантуючи, що дії громадян не суперечать, а відповідають

встановленим правовим нормам. Це означає зміцнення загального правопорядку і вплив на впорядкування відносин між громадянами та державою. Правове регулювання сприяє інтеграції різних етнічних, культурних і соціальних груп, встановлюючи загальні правила співіснування, забезпечує рівність прав та можливостей для всіх громадян, що допомагає уникати сепаратизму та підтримувати національну єдність. На основі правового регулювання встановлюються правила громадського порядку, безпеки та стабільності. Правове регулювання знаходиться в основі функціонування державних інститутів, регулює їх взаємодію з метою ефективного управління державою, що знижує ризик зловживань владою та корупції.

«Правове регулювання», як одне з фундаментальних понять юридичної науки, давно є предметом уваги як авторитетних науковців, таких як П. Рабінович [6], М. Кельман [7], М. Козюбра [8], так і молодих дослідників І. Ваньчука [9], С. Куракіна [10], А. Чемодурової [11] та інших. У своїй концепції права і правових відносин П. М. Рабінович визначав правове регулювання як владний вплив, що здійснюється державою на суспільні відносини і має на меті їх упорядкування, закріплення, охорону і розвиток [6, с. 165]. Додамо, що, хоча предметом правового регулювання є суспільні відносини, які впорядковуються правовими нормами, таке регулювання безпосередньо стосується людей, чия свідомість потрапляє під духовно-ідеологічний вплив права, як в рамках правового регулювання, так і поза ним, визначаючи і формуючи правомірну або ж неправомірну поведінку.

Діалектика взаємовідносин наступна: закони і нормативні акти регулюють поведінку громадян, діяльність органів влади та організацій, що сприяє запобіганню хаосу та конфліктів. У свою чергу, дотримання правових норм забезпечує захист основних прав і свобод громадян, що зміцнює довіру до держави та її інститутів. Громадяни, відчуваючи захищеність, сприяють зміцненню державної цілісності та стабільності.

Правове регулювання відіграє ключову роль в умовах повномасштабної війни, яку РФ розпочала проти України. Важливо вказати на його стратегічне місце в обороні країни, адже завдяки законам відбувається регулювання питань ресурсів і мобілізації для потреб оборони, визначається порядок призову до лав Збройних сил, а також забезпечується правовий порядок у зоні бойових дій [11]. Крім того, навіть в умовах війни, правові норми не перестають гарантувати дотримання прав і свобод громадян, регулюють питання евакуації, надання гуманітарної допомоги та захисту цивільного населення.

Після правового введення воєнного стану [12] ще одним важливим напрямом дії правових норм є той, що пов'язаний із визначенням та покаранням військових злочинів, зокрема, порушенням правил ведення війни, геноцидом, злочинами проти людяності, колабораціонізмом [13]. Протягом майже трьох років, що минули від початку повномасштабної і неспровокованої війни проти українського народу, Україна проводить активну міжнародну політику задля отримання необхідної військової допомоги і захисту цивільного населення, підтримки вимог справедливого покарання агресора, організації захисту українських мігрантів у різних країнах світу, покарання військових злочинців тощо. За таких умов правове регулювання допомагає координувати міжнародну допомогу, надає підтримку та організовує співпрацю з союзниками, а також забезпечує відповідність міжнародному праву.

Загрозу національній безпеці містять злочини, спрямовані проти держави, такі як колабораціонізм, шпигунство, зрада, які в умовах війни можуть мати негативні і небезпечні наслідки, а в окремих регіонах навіть призвести до додаткових людських жертв, часткової втрати контролю над певними територіями. Негативні наслідки має зростання рівня злочинності, яке додатково створює атмосферу страху та нестабільності, підштовхує міграційні процеси, що, в свою чергу, провокує зменшення інвестицій та економічний спад у тому чи іншому регіоні.

Окремо підкреслимо негативний вплив на міжнародний імідж держави протиправної і неправомірної поведінки в середовищі державних службовців, що має довготривалі негативні наслідки, завдаючи шкоди цілісності держави, підриваючи її економічну стабільність, соціальну єдність, політичну легітимність та національну безпеку. А тому для підтримання цілісності та стабільності держави важливо забезпечувати дотримання законів і активно боротися з неправомірною поведінкою на всіх рівнях суспільства. Інструментом впливу на формування правомірної поведінки є правова освіта.

Виходячи з досвіду попередніх десятиліть і потреби розвитку правової свідомості громадян, у сучасній Україні важливо підняти рівень правової грамотності, розвивати систему юридич-

ної освіти для забезпечення належних умов для засвоєння громадянами знань про свої права та обов'язки. Через поширення відомостей та інформування про законодавство та право шляхом включення до навчальних програм курсів з основ права, що ознайомлюють учнів і здобувачів з правами людини, основними законами та правовими нормами, впровадження у навчальні програми завдань, що вимагають аналізу правових ситуацій, усіляко сприяти розвитку критичного мислення та здатності робити обґрунтовані висновки. Позитивними у цьому напрямі є кроки по запровадженню практики проведення відкритих дебатів та обговорень на правову тематику. Завдяки такому досвіду їх учасники навчаються комунікації, слухають і порівнюють різні точки зору, розвивають навички аргументованого обговорення, аналізують реальні випадки, що демонструють негативні наслідки правопорушень і формують навички правомірної поведінки. Що важливо, за рахунок такого досвіду учасники отримують не лише знання про права та обов'язки, але також – навички, цінності та установки, що сприяють правомірній поведінці та соціальній гармонії.

Мотивація правомірної поведінки є ключовим аспектом формування правосвідомості громадян та розвитку правового суспільства. Дослідник А. Шульга висловлює слушну думку стосовно джерел мотивації правомірної поведінки особи і пише, що вона є не лише результатом правової соціалізації, але й результатом цілеспрямованого навчання, виховання. При тому, що тема впливу правового виховання на правомірну поведінку особи не є новою і добре розроблена в науковій літературі, цікавою є думка вище згаданого автора в наступному контексті. Відштовхуючись від поняття правової системи, він наголошує, що не кожне правове явище можна розглядати як її елемент. Зокрема, це стосується негативних правових явищ, бо вони мають антисистемний, або ж системоруйнуючий характер, а тому запропоноване дослідником поняття «правове антивиховання» варто розглядати лише як наслідок деструктивного впливу на людину негативних явищ правової дійсності [14, с. 13].

Вважаємо правильною думку щодо негативного впливу на суспільну правосвідомість (особливо молодого покоління - авт.) так званої правової контркультури, що поширюється, а подекуди популяризується у соціальних мережах, засобах масової інформації тощо [15, с. 564]. Вона впливає на стан правової свідомості і подекуди може виступити контрмотивом правомірної поведінки.

Щодо індивідуальних мотивів та стимулів правомірної поведінки, то вони можуть бути різноманітними, починаючи від моральної мотивації і усвідомлення свого обов'язку перед суспільством, родиною чи організацією до розуміння користі правомірної поведінки у кар'єрному зростанні чи фінансовій стабільності. Звичайно, що рівень розвитку особи значно впливає на мотивацію правомірної поведінки. Наприклад, більш глибоке розуміння законів і наслідків їх порушення, зростання, усвідомлення важливості етичної поведінки у професійній діяльності, а також почуття громадянського обов'язку перед суспільством із часом з'являються внаслідок дії різних факторів, серед яких на перше місце варто поставити особистісний розвиток, формування світоглядної культури, розуміння ролі правових відносин в системі суспільних відносин тощо.

Висновки. У формуванні правомірної поведінки великою є роль держави, яка реалізується через її законодавчу функцію, адже саме держава розробляє та приймає закони, регулюючи поведінку громадян. Дотримуючись балансу між правами та обов'язками, постійно оновлюючи законодавство відповідно до змін у суспільстві та міжнародних норм, держава створює і підтримує роботу різноманітних державних інститутів, які займаються захистом прав людини, контролем за дотриманням законів та сприяють розвитку правової культури. Одним із напрямів її діяльності є впровадження програми правової освіти у школах, університетах та через медіа, що має на меті підвищення правової обізнаності населення, а також забезпечення професійної підготовки та підвищення кваліфікації для державних службовців, правоохоронців та інших фахівців. Для підтримання позитивного статусу правомірної поведінки серед громадян необхідна ефективна робота органів правосуддя, зокрема, у частині здійснення справедливого покарання за правопорушення, що є одним із стримуючих факторів щодо здійснення подальших незаконних дій. Приділяючи увагу правоохоронним органам, держава в їх особі забезпечує дотримання законів та правопорядку, через інформаційні кампанії та соціальні проекти формуючи і підтримуючи позитивні приклади правомірної поведінки. Відповідальність за порушення закону є важливою складовою ефективною правової системи по встановленню правових рамок для діяльності державних органів та громадян, що допомагає уникати зловживанням владою, забезпечує прозорість та підзвітність влади, а також захищає права і свободи кожної особи. Дотримання правових норм і відповідальність за їх порушення є основою для формування справедливого суспільства, де всі

мають рівні права і обов'язки перед законом. Таким чином, інститут юридичної відповідальності є невід'ємною частиною механізму забезпечення стабільності та безпеки держави, що сприяє її розвитку та процвітанню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hans Kelsen. *General Theory of Law and State*. Clarendon Press Oxford, 1991. 528 p.
2. Свириденко Г. М. *Правомірна поведінка: теоретико-прикладні засади: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01*. Київ, 2017. 215 с.
3. Кодекс законів про працю України станом на 30.06.2024. № 322-08. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
4. Ганьба О. Б. *Правомірна та протиправна поведінка суб'єктів охорони державного кордону України: монографія*. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2017. 224 с.
5. Гончарук А. П. *Механізм правової поведінки (загальнотеоретичний аспект): дис... канд. юрид. наук: 12.00.01*. Київ, 2016. 188 с.
6. Рабінович П. М. *Основи загальної теорії права та держави: навч. посібн.* Львів: Край, 2007. 178 с.
7. Кельман М., Кельман Р. Доктринальні підходи до розкриття поняття «правове регулювання». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. № 3(39). С. 13–20. <http://doi.org/10.23939/law2023.39.013>.
8. *Загальна теорія права: підручн.; за заг. ред. М. І. Козюбри*. К.: Ваїте, 2015. 392 с.
9. Ваньчук І. Д. Поняття й сутнісні ознаки правового регулювання суспільних відносин: сучасний погляд. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 32 (1). С. 7–10.
10. Куракін О. М. Поняття і зміст нормативно-правового регулювання як юридичного явища. *Держава та регіони*. Сер.: Право. 2013. № 3. С. 10–15.
11. Чемодурова А. Правове регулювання та його ефективність у сучасному світі. *Підприємництво. Господарство і право*. 2020. № 4. С. 262–267. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.44>.
12. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України із змінами і доповненнями станом на 08.08.2024 року. № 64/2022. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України станом на 03.03.2022. № 2108-IX. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.
14. Шульга А. М. Мотивація правомірної поведінки особи як результат і проблема її правового виховання. *Право і безпека*. 2017. № 3 (66). С. 10–14.
15. *Загальна теорія держави і права: підручн.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина*. Харків: Право, 2011. 584 с.